

Csorba Béla

Üzenetek a farkasveremből

Fábián Ernő: *Naplójegyzetek 1980–1990. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2010*

„A hatalmasok szemében a gyengék bűnösök.”
(Jozsif Visszárionovics Sztálin)

„A kisebbségi életet csak a koncentrációs táborokhoz lehet hasonlítani, ahol minden azért van és történik, hogy megsemmisítsenek. Ezt nem lehet tagadni, még akkor sem, ha a humánium a mi oldalunkon van. De ez nem kényszeríthet passzivitásra.”
(Fábián Ernő naplóbejegyzése)

Egy hiteles ember

Fábián Ernő (1934–2001) úgy halt meg, ahogyan élt. Csendben. S már-már visszhangtalanul. Az utókorra hagyva a huszadik századi erdélyi eszmetörténeti gondolkodás és totalitarizmuskritika egyik nagyon fontos életművét, benne a kordokumentumként és intellektuális teljesítményként egyaránt kimagasló *Naplójegyzeteket*. S a példamutatást arról, hogyan kell közösségünkhöz és szabadságeszményeinkhez minden körülmények között hű, elkötelezett értelmiséginek lenni.

Fábián 1956-ban Kolozsvárt szerzett történelem-filozófia szakos tanári oklevelet, fiatal fejjel Illyefalván iskolaigazgató lett, de egyházi esküvője miatt egykettőre leváltották, áthelyezték, később szülővárosába, Kovásznára került a középiskolába, a hatvanas években jelennek meg közéleti kérdésekről szóló első jelentősebb írásai a Hétben, majd a hetvenes években a Korunkban és a magyarországi Tiszatájban is. 1975-ben jelenik meg első könyve (kismonográfia Apáczai Csere Jánosról), s innentől kezdve az erdélyi kisebbségi identitáskutatás és társadalomismeret egyik legmarkánsabb képviselőjévé válik, magára vonva a rendszer éber őreinek, besúgóinak és cenzorainak a figyelmét. A nyolcvanas évek elején betiltják két könyvének, *A tudatosság fokozatainak* és *A példaadás erkölcsének* a terjesztését, kiszorul a folyóiratokból, s csak a diktatúra bukása után publikálhat újra, többek között ekkor jelenik meg az eltiltás éveiben írt két „új” könyve. A délvidéki „filológia” számára talán nem érdektelen, hogy a VMDK lapja, a Hírmondó 1991-es évfolyamában egy hosszabb cikkét (Liberalizmus

és kollektív jogok) és egy elméleti tanulmányát is (A „mi” és a „mások” identitása) átveszi, az elsőt a bukaresti Hétből, a másodikat a budapesti Századvégből, elvileg tehát Fábián Ernő neve nem cseng a Vajdaságban sem teljesen ismeretlenül.

Vannak helyzetek, amikor a számkivetettség sötét farkasvermeinek mélyén élesebben lehet látni, radikálisabban lehet gondolkodni, mint az álszabadság, vagy akár a viszonylagos szabadság (ha egyáltalán van ilyen) napsütötte lankáin. Ha Fábián Ernő soha semmit nem írt volna életében, csak az önmagának felelgető titkos naplót, amelynek létezéséről a szerző életében még a hozzá legközelebb állók sem tudtak semmit, teljesítményét akkor is egésznek, lekerekítettnek látnánk. A vállalt forma szükségképpen szubjektívizmus, töredékessége, elhallgatásai, vélhető öncenzúrai ellenére kíméletlen, pontos látletét adja nemcsak a huszadik századvégi Románia nacionálkommunista totalitarizmusának, de bevezet a modern kori nacionalizmusok és világhatalmi viszonyok ideológiakritikájába, és hasznos, bizony, saját bőrén szerzett tapasztalatokkal gazdagítja magyar nemzeti kisebbségi önismeretünket.

A Napló megszületésének idején Fábiánra a Szekuritáté dossziéi szerint már huszonöt informátor figyel. Ellenőrzik telefonbeszélgetéseit, felbontják leveleit, bemikrofonozzák a lakását, fülelik, miről beszél tanárkollégáival, mit tanít diákjainak. A róla készülő jelentésekben „irredenta nacionalistának” titulálják, miközben tudják, hogy tudja, hogy minden lépését megfigyelik. Ennek ellenére, – mint Peti Emese írja *Az állambiztonsági*

dossziék Fábrián-képe című, a könyv utószavának is felfogható fejezetben – „világképét és a hatalmi szervekről alkotott véleményét a rá gyakorolt nyomás ellenére sem változtatta meg, amellet is kitartott, hogy a magyar kisebbségnek mindent meg kell tennie túlélése érdekében.”

A könyv két szerkesztője, Bárdi Nándor és Filep Tamás Gusztáv alapos bevezető tanulmányban vázolja fel a fábriáni életmű legfontosabb vonulatait. Fábrián nem ragad le a transzilvanizmus nemzeti „lelkizésénél”, számára a kiindulópont nem a közelebről sohasem meghatározott „erdélyi lélek”, hanem az azonosságtudat megteremtésére hivatott minőségelvű ideológia, melynek a vallási türelem és szabadelvűség erdélyi tradíciói mellett szerves alkotóelemei a „pluralizmus”, a „kritikai nemzetszemlélet” és a „nyitottság”. (Más, itt most nem tárgyalandó kérdés persze, hogy a transzilvanizmus mint kisebbségi önvédelmi ideológia már megszületése pillanatában is csak pótcselekvés lehetett, hiszen nem számolt az erdélyi reáliákkal, sem a szászok különérdekeivel, sem pedig a hegemon helyzetbe került román nemzet tudat centripetális, egyre inkább Bukarest-központú erejével, ahogyan ez utóbbit maga Fábrián is figyelmen kívül hagyta.) Másfelől azonban Fábrián számára a nyelvközösség nem önmagában való érték, csupán amorf adottság, amit a kultúrának kell élettel megtöltenie, ahogy írja, „nekünk való egységgé” strukturálnia. Így jut el kisebbségi létállapot és érték tudat kérdéseinek alaposabb vizsgálatáig, vitatva az értelmiségiek körében is bevettnek számító közhelyet a modernizáció és az iparosítás ab ovo etnikai homogenizálódást és beolvadást indukáló jellegéről. A gazdasági automatizmus mögött felfedi az állampolitikai szándékot, azt az etnocentrikus nacionalizmust, amely Romániában eljut a teljes brutalitásig: az erdélyi városok elrománosításáig és végül a falurombolásig. (Tegyük hozzá, mindez korántsem romániai jelenség, lágyabb formájában a titói Jugoszláviában is megtapasztalhattuk, sőt, kisvárosaink tudatos gyarmatosítása, az etnikai arányok megváltoztatásának nagyszerb politikája napjainkig nem változtatta meg fő csapásirányait.) Naplóbéli első leütéseinek egyike a belső gyarmatosításra vonatkozik: bírálja az iparosítással párhuzamos betelepítést, hiszen az nem a táj, a közvetlen vagy a távolabbi környezet lakosságának kínál megél-

hetést, hanem éppen ellenkezőleg, az etnikai hódítás jegyében.

Ceaușescu egyre kíméletlenebb diktatúrájának ellenreakciójaként az erdélyi magyar szellemi életben a hetvenes években fokozatosan paradigmaváltás következik be, amelyben vezető szerepet játszanak a filozófus Bretter György tanítványai, mindenekelőtt Molnár Gusztáv, majd a nyolcvanas években az általa megszervezett értelmiségi szerveződés, a Limes-kör, amelynek munkájába Fábrián is bekapcsolódik. Paradox módon Erdélyben éppen a nagyobb szabadsághiány okozta hátrány válik az elméleti tisztázást elősegítő előnnyé, szemben például akár a mi akkori vajdasági magyar szellemi kondícióinkkal is. Naplójában Fábriánnak a Körrel való kapcsolatára még rejtett utalást sem találni, viszont a 2004-ben Csíkszurdán kiadott dokumentumokból (*Transzcendens remény*) tudjuk, már az első, 1985. szeptember 20-ai bukaresti vitában is aktívan részt vett. Szemmel láthatóan bealkulálta annak lehetőségét is, hogy „lebukhat”, a hatóság elkobozza a kéziratot, s ha mindent leír, azzal másokat is bajba kever. Egyébként éppen ennek az évnek az elején írja le a következőket: „... azon tűnődöm, hogy miért kell fáradságos munkával járó elméleti tanulmányokat írni. Elég volna minden nap történetét megírni, összefűzve és jól szerkesztve maradandót lehetne alkotni. S olyan kordokumentumot, amit évtizedek múltán (talán századok múltán is) semmivel nem lehetne pótolni. Nincs olyan aprólékos történészmunka, mely helyettesíteni tudná az így megörökített történelmet.” Fábrián Ernő ekkor már öt éve vezeti naplóját, vaskövetkezetességgel, rendszeresen feljegyezve mindent, ami helyi kisvilágában vagy akár az Ó- és Újvilágban az emberi és kisebbségi szabadságjogok szempontjából releváns. Márpedig ebben az évtizedben nemcsak geológiai (bukaresti földrengés), hanem geopolitikai tektonikus mozgások is megindulnak (a moszkvai múmiák kihalnak a központi bizottságból, hatalomra kerül Gorbacsov, a Szolidaritás mozgalma Lengyelországban, leomlik a berlini fal, felemás rendszerváltás Magyarországon stb.), s azok végül megrengetik Romániát, és maguk alá temetik a Kárpátok Géniusát is. Ezekkel a folyamatokkal párhuzamosan módosul, radikalizálódik Fábrián gondolkodásmódja is. Szorosán sohasem kötő-

dött ugyan sem a hegeli, sem a marxi világtérmezéshez, bár egyetemista kori eszmélődésének egyik elmeköszörűje Lukács György filozófiája volt, de most eltépi az utolsó összekötő szálakat is: „Már a *Kommunista Kiáltványban* tévedett Marx és Engels, amikor a kommunizmus kísérteiről írt(ak), mely bejárja Európát. 1848-ban semmilyen 'kommunista kísérlet' nem járta be Európát.” Elveti a marxizmus történelemfelfogását, melyből szükségképpen következik a diktatúra és az erőszak, másutt Gandhi mellett tesz hitet a kommunizmus terrorisztikus módszereivel szemben, hiszen „a lenini megfontolásból és gyakorlatból csak totalitarizmus származhat.” De gyakran bírálja Lukácsot is, többek között azon nevezetes hülyeségét, midőn a megalkuvásairól hírhedt teoretikus a legrosszabb szocializmust is jobbnak nevezte a legjobb kapitalizmusnál. Fábiánban ezekben az években szilárdul meg a gondolat, hogy a szocializmus teljesen alkalmatlan a kisebbségi kérdés bárminemű megoldására, a beolvasztást és az „Endlősungot” kivéve. Ez utóbbitól különösen a romániai magyarságot félti, hiszen nap mint nap találkozik nemcsak az államhatalmi sovinizmus számtalan magyarellenes megnyilvánulásával, de a hétköznapi embernek fasisztoid megnyilvánulásaival is. (Erdélyben ekkoriban erősödnek fel a magyarverések, nem kis mértékben az államhatalmi szervek háttértámogatásával – akárcsak később Szerbiában.) Reználant látja a román kultúra megmerevedését, mely jóval a kommunizmus előtt kezdődött, s amelynek során az állami bezárkózásra adott rossz válaszok következtében a modernistákból sznob, a hagyományörzőkből nacionalista lett. (Ez a veszély azóta is fenyeget minden zárványlétre ítélt kultúrát, nem kímélve a kisebbségi közösségeket sem.) Úgy véli, a román kultúra elmulasztotta kamatoztatni azt az előnyt, ami a Kelet és a Nyugat közötti sajtósági határhelyzetéből logikusan következhetett volna. Akik Nyugatra emigráltak (Ionescu, Tristan Tzara, Mircea Eliade, Brăncuși), nem mernek szembenézni nemzetük igazi sorsproblémáival, ezért menekülnek az avantgárdba, az otthon maradottak meg a hatalom poltronjává váltak.

Sajtósági, mégis mennyire ismerős és aktuális dichotómia!

A marsall fejőstehene és Sinkó cudar elbukása

Fábián bejegyzései arról tanúskodnak, hogy nagy figyelmet szentelt a fokozatosan eszkalálódó jugoszláviai válságnak, de a válsághoz vezető eszmei előtörténet egyes elemeinek is. Egy pillanatig sem téveszti meg a nagyszerb nacionalizmus igazi természete és szándéka, a kosovói konfliktusban kezdettől fogva az albánok pártján van. Többször foglalkozik Titóval, elképed az egykori partizánvezér krózsusi vagyónán: húsz kastélyán, méregdrága autóin, jachtjain, helikopterén, dollármilliókat érő műkincsein. 1986 februárjában, az alapinformáció tekintetében nyilván Dedijerre támaszkodva írja, hogy „...a partizánháború éveiben, mikor a harcosok éheztek, egy fejőstehenet hajtatott a nagy vezér, hogy mindennap elfogyaszthassa megszokott tejadagját.” Majd hozzáteszi: „És semmivel sem volt irtalmasabb J. V. Sztalinnál. A délszlávok ezreit lövette agyon, kegyetlenül legyilkoltatta a hadifoglyokat, a csetnikeket kiirtatta. Ilyen volt a halhatatlan Tito marsall.” Szemmel látható, Fábián Ernő az 1944-es magyarirtásról ekkor még mit sem tudott, a Tengerentúlon az ötvenes években megjelent magyar és angol kiadványok Romániába még nehezebben juthattak be, mint hozzánk, az első délvidéki publikációk pedig csak néhány évvel később láttak napvilágot. Két évvel később ismét visszatér a jugoszláv félistenre, ezúttal a Nyugatra szökött egykori román kémfőnök naplója kapcsán. „Tito úr is megérte a pénzét. Ion Pacepa leírja, hogy Ceaușescu és e másik »halhatatlan« miképpen kötött egyezséget emigráns ellenfelei elrablására. Meg is történt, a Bukarestbe csalt személyeket a két politikai rendőrség elfogta. Három személy közül egyet a helyszínen ütöttek agyon, egy másik útközben halt meg, a harmadikat a »nagy vezér«, Tito börtönbe zárta, biztosítva barátját, hogy onnan soha nem fog kikerülni.”

A jugoszláv színtérre persze másért is figyelt. 1981-ben jut el hozzá magyar fordításban Danilo Kiš nagyszerű novelláskötete, a Borisz Davidovics síremléke, amit ugyan Fábián regénynek nevez, nyilván a szövegvilág összefüggő struktúrája és a tematika folytán. (Föltételezem, a Fórum által megjelentetett könyvhöz az akkori Újvidéken járt Molnár Gusztáv közvetítésével

juthatott hozzá, mellesleg erre a látogatásra éberen figyeltek a Szeku jugoszláv kollégái, s később nem keveset kellemetlenkedtek, többek között e sorok írójának is.)

A könyv hét története közül a Géporoszlánokat emeli ki. Ebben a jugoszláv író Sztálin egyik zseniális politikai szélhámosságát dolgozta fel, lényegében a történeti hűség elvének is eleget téve: papnak és hívőknek öltözött belügyesek egy teljes pravoszláv egyházi szertartást betanulnak és eljátszanak a templomban a neves nyugati szocialista vendég félrevezetése érdekében, mire ő megnyugodva utazik vissza Franciaországba, hogy botorul hirdesse, a Szovjetunióban minden ellenkező híreszteléssel szemben korlátlanul érvényesül a vallásszabadság. A novella, esztétikai értékei mellett nyilván azért is nagy hatással lehetett Fábiánra, mert ráismerhetett a kelet-európai nyomorúság részletei iránt Sztálin óta változatlanul süket, vak és érzéketlen, ennél fogva könnyen manipulálható nyugati baloldali értelmiségiek prototípusának egyik történelmi előfutárára is. Egyébként a könyvről a naplóról megjegyzi, hogy a GULAG táborairól „nem mond többet, mint a jólismert tényirodalom.” Más följegyzéseiből tudjuk, hogy az osztrák származású jugoszláv GULAG-fogoly, Karlo Štajner emlékiratait (*Hétezer nap Szibériában*) is ismerte, nyilván a német kiadást.

Stephan Hermlin könyvét (*Gyilkosság Salzburgban*) bírálva ismét kitér a jugoszláv szerzőkre. Kifejti, a németek stigmatizálása a náci bűnök miatt csak arra jó, hogy a többi embertelenség (GULAG, örmények kiirtása, a kisebbségi magyarok jogfosztása stb.) homályban maradjon. „Ezért tartom sokkal jelentősebbnek Szolzsenyicint, Danilo Kišt vagy Karlo Štajner könyvét, a *Hétezer nap Szibériában*-t. Egészében kell látni az erkölcstelenség elhatalmasodását az emberi elmén és akaraton. Ha Stephan Hermlin vonalán haladunk, eljutunk oda, hogy a zsidók lesznek egymagukban áldozatok, akik előtt ezért mindenkinek térdre kell rognia.”

A jugoszláviai magyar írók közül Sinkóval foglalkozik, két bejegyzés erejéig. Először (1983-ban) a politikai regény („ha van olyan”) és Dimitru Popescu kapcsán leszögezi, ebben a műfajban csak két mintát ismer, az egyik Stendhal *Vörös és fekete*-je, a másik „Sinkó Ervin remeke, az *Opti-*

misták.” Négy évvel később viszont elolvassa *A kísértet járja be Európát* c. publicisztikakötetet, és elborzad Sinkó öncsaló politikai fenéknyalása láttán, minthogy „(...) cikkében (*A mi Titónk*) a marsall 'nagyságának titkát' abban látja, hogy a nép erejével megvalósította az álmokat, a nép 'lehetetlen' álmait. Ha jól értettem, akkor hatalmasabb volt Istennél.(...) Az egész kötet Sinkó Ervin cudar elbukásának a dokumentuma. A Jugoszlávia „második forradalmának” titulált (1952) teóriája is zátonyra futott. Nincs és nem is volt külön jugoszláv modell. A létező szocializmus létező változataival szemben ugyanazokat a krízistüneteket mutatja. Jugoszlávia éppúgy nem a 'szabad emberek szabad szocialista hazája', mint a többi szocialista ország Európában és Ázsiában.(...)”

Tito isten, de Sztálin nem! Mégis van Isten. Kommunista mindenható és mindentudó Isten. Primitív és ugyanakkor riasztó okoskodás.”

Kisebbségi „mi a magyar?”

Miközben a világban nagy horderejű változások veszik kezdetét, s a kelet-európai totalitarizmusok fellazítása érdekében a Nyugat előveszi az emberi jogok kártyáját, Fábián naponta szembesül a deklarált elvek és a diplomáciai-politikai gyakorlat közötti szakadékkal: a romániai jogsértéseket és a kisebbségek elleni totális terrort a kutya sem ugatja meg, a román emigráció mértékét tekintve épp annyira nacionalista, mint Bukarest, a nagyhatalmak pedig, geostratégiai érdekeiket előtérbe helyezve, vígan kokettálnak Ceaușescuval, figyelemre sem méltatva a kisebbségi panaszokat. Lassú, fokozatos változás majd csak Gorbacsov színre lépése után fog bekövetkezni. De jó ideig Budapestről sem lehet sokat várni, Fábián hol keserű iróniával, hol felháborodottan értékeli ki a magyar hivatalosságok minden gyáva baklövését. Számára ugyanis nem kérdés, hogy a határon túli magyarok a nemzet szerves részét képezik, noha ekkoriban már nagyon sok erdélyi magyar fejből kiverték Kacsóh Sándor háború utáni találó kisebbségpolitikai bonmot-ját: „Az egységben élő román nemzet felé úgy nyújtjuk a testvéri kezét, hogy az a kéz egyben a magyar nemzet keze is. *Nem szabad levágni bennünket az egyetemes magyar nemzet szellemi egységéről, mert akkor a kinyújtott kéz is – levágott kéz lesz.*” (Kiemelés tőlem – Cs. B.) Erdélyben a nyolcvanas években döbbenek rá, hogy az elszakított magyarság

kisebbségi korszaka (döntően a két világháború között) a nemzet integritása szempontjából szerencsésebb volt, mint a későbbi, úgynevezett *nemzetiségi* periódus, amely – egy ideig úgy tűnt -- fölemelte a kisebbségi magyar közösséget, azonban csupán a román nemzetállam ölelésnek álcázott fojtogató karjaiba. Emancipációs törekvésnéppen feltüntetve tulajdonképpen ez volt a kisebbségi magyarság csendes asszimilációját megcélzó első határozott lépés. E logika mentén tervezték meg azután a „magyar nemzetiségű román”-t mint olyat. (Tegyük hozzá, a módszer hasonló volt a többi trianoni utódállamban, így pl. Jugoszláviában is. Herceg János idejekorán figyelmeztetett, nem pusztán a szavakkal való játék, hogy valakit jugoszláviai magyarnak vagy magyar nemzetiségű jugoszlávnak neveznek. Ennek ellenére hamarosan megszületett a jugoszláv „nemzet”, sőt annak cikória ízű változata is, mégpedig a „vajdasági” mint olyan ideológiai formájában.)

Fábián ennek a problémának a történelmi előképét ismeri fel Kecskeméthy Aurél naplóját (1851-1878) olvasva. Az íróként jelentéktelen Kecskeméthy az utókor figyelmét Széchenyi Istvánhoz fűződő kapcsolataival érdemelte ki. A szabadságharc leverése után állami feladatokat vállaló belügyminisztériumi cenzor a bécsi politika támogatója, ugyanakkor a döblingi években „a legnagyobb magyar” bizalmasainak egyike. Fábián az ő példáján mutat rá a kisebbségi identitás zavar egy évszázaddal később is aktuális problémájára. „Kecskeméthy Aurél egykoron azt írta naplójában, mely híven kifejezte megalkuvó viselkedését: mindenekelőtt az ausztriai birodalom polgára vagyok, s csak mint ilyen vagyok magyar. Ez sem többet, sem kevesebbet nem jelent annál, hogy osztrák nemzethez tartozó magyar vagyok; még korszerűbben: román nemzethez tartozó magyar. Különösen akkor, ha a hatalom azonosítja a nemzetet az állammal. Mert akkor mindegy, hogy mit mondunk, a magyar anyanyelvű román [mivolt] vagy az állampolgárság primátusának hangsúlyozása nemzetiségi és polgári egyéniségemet egyaránt megfojtja.(...) Kecskeméthy – Széchenyi 'pölöskei inspektora' – mert megtagadta egyszerűségét és szabad választását, nyugodtan írhatta, 'Eszköz lehetek, de cseléd nem', amikor besúgásra nem vállalkozott,

mert eszköztségében úgyis cselédsorsra kényszeredett.”

A naplói ró gyakran bírálja a hatalmat becsületlenül kiszolgáló kommunista magyar politikusokat, ám nem kíméli azokat az értelmiségi pályatársait sem, akikről úgy véli, a meglapulást választották túlélési stratégiájuk vezérelvévé. Sütő András maximáját, miszerint a fű meghajol, de megmarad, egyébként is megalkuvásnak tartotta, sohasem fogadta el, s míg a lapokból, szerkesztőségekből ki nem tiltották, írásaiban elment a lehetséges határainak legszéléig. Látva nemzetete romlását, immunrendszerének pusztulását, kritikája éle nem kíméli a magyarokat, sem, a székelység kapcsán pl. ezt írja: „Gyávák vagyunk, megérdemeljük, ami velünk történik.” Az erkölcsi változásoknak azonban az okát is felismeri: „Az etnológusok azt mondják, hogy egy nép karaktere teljesen megváltozik, ha szembekerül a genocídiummal. Eszerint miután tudatosul, hogy megkezdődött a következetes és könyörtelen hajtóvadászat ellenünk, és hogy ami jön, az mindig csak rosszabb lehet, megbénulnak az akarati tényezők. Ez történt volna, vagy még ennél is rosszabb?” Másutt hozzáteszi: „Mindig irigyelltem, most már szinte csodálom az olyan kisebbségeket, mint az albánok (Koszovó), írek, baszkok, örmények, észtek, litvánok, lettek, kurdok, még akkor is, ha eszközeiket és módszereiket vitatni lehet. A lényeg: tudnak cselekedni önmagukért. A magyar kisebbségi helyzetben gyáva, halott népség.” Keserű, kíméletlen szavak, de önmagunknak hazudnánk, mindennapos személyes tapasztalatainkat cáfolnánk meg, ha nem éreznénk a mondottak súlyos igazságtartalmát több mint két évtizeddel megfogalmazásukat követően is, akárcsak annak a bejegyzésének, amelyet – emlékezetes dátum! – 1989. március 27-én, a koszovói albánok elleni nyílt és drasztikus katonai és rendőrségi fellépés napján datált: „Mit szólnak a többi nemzetiségek (főleg horvátok, szlovének)? Eddig tiltakoztak, erőtlenül és eredménytelenül. Ez kevés és tarthatatlan. Ha szerbek a háborúban győznek az albánok felett, akkor majd ők, a horvátok és szlovének fognak következni. Visszatér a nagyszerb nacionalizmus és diktatúra.

A délvidéki magyarok is olyan gyávák, mint az erdélyiek vagy a felvidékiek. Pedig az ő bőrüket

is lenyúzza a szerb nacionalizmus. (Kiemelés tőlem – Cs. B.) Őket is purifikálni fogják, mint Romániában a magyarokat.”

Részben a végveszélybe került Kárpát-medencei kisebbség, részben a Szovjetunió széthullásával párhuzamosan öntudatra ébredt népek és etnikumok konfliktusos helyzetét, emancipációs küzdelmeit, és a minderre adott felemás nemzetközi reakciókat vizsgálva jut el az állami szuverenitás XIX. századi eredetű, ám a második világháború után bebetonozott elvének bírálatáig, mivel a dogmatikusan felfogott szuverenitás nemcsak az önvédelem eszköze, de lehetővé teszi a nemzetállamok számára, hogy büntetlenül elnyomhassák a kisebbségeket. Ennek egyik ellenszere, ahogy már 1985-ben papírra veti, „a nemzeti és nemzetiségi autonómia”. Tegyük hozzá, amikor Fábián az államnemzeti szuverenitás fogalmát bírálja, még nem számol – nem számolhat – a nemzeti és kisebbségi létre leselkedő újabb, vagyis a „posztmodern” veszéllyel, a formálódó globalista birodalmak világuralmi törekvéseivel.

A nemzeti sorskérdésekkel kapcsolatos nézeteit, immár nem a Naplóban, hanem egy nagy-

tanulmányban összegzi (csak a Ceaușescu-rendszer bukását követően jelenik majd meg) máig maradandóan meghatározva a legfontosabb tennivalókat (nem véletlen, hogy a könyv előszavának tudós írói az ilyenkor szokásosnál hosszabban idézik). Mivel egyetlen, önmagában és múltjában folyton vájkáló, kisebbségi komplexusokkal terhelt nemzet sem tud helytállni a nemzetek versenyében, ezért, mint mondja, eljött az ideje „rekonstruálni” a magyar nemzettudatot, érdekeinket magunknak kell megfogalmaznunk, s közben nem lehet örökké szomszédokra és távoli hatalmakra, sem pedig idejét múlt ideológiákra sandítani. „Minden nemzet alapvető sorskérdése (...): az etnikum védelme, a leszakított részek (kisebbségek) megőrzése, a szellemi, kulturális, nyelvi egység fenntartásán keresztül (Kiemelés tőlem – Cs. B.). Enélkül az etnikum széthull, beolvad, elpusztul, mások kerülnek a helyére, még a történeti emlékezetből is kimarad, 'boldog őse' sem lesz senkinek. Ehhez erős, egészséges lélek és okos fej szükséges. Kisebbségeink megőrzésén csak olyan nemzet képes eredményesen munkálkodni, melynek viszonya önmagához és történelméhez organikus.”

